

1. Андреева Г.М. Социальная психология: Учебник для психологических факультетов. - М.: МГУ, 1980. - 416 с.
2. Коссов Б.Б. Личность. Актуальные проблемы системного подхода // Вопросы психологии, 1997. - №6. - С. 58 - 69.
3. Леонтьев Д.А. Ценность // Философский энциклопедический словарь. - М., 1989. - С.732 - 733.
4. Надирашвили Ш.А. Понятия установки в общей и социальной психологии. - Тбилиси, 1974. - 170 с.
5. Мерлин В.С. Лекции по психологии мотивов человека. - Пермь, 1971. - 120 с.
6. Симонов П.В. Эмоциональный мозг. - М.: Наука, 1981. - 215 с.
7. Узнадзе Д.Н. Экспериментальные основы психологии установки. - Тбилиси: Изд-во АН ГССР, 1961. - 210 с.
8. Шихирев П.Н. Исследование социальной установки в США // Вопросы философии. - 1983. - №2. - С. 9-16.
9. Ядов В.А. Диспозиционная концепция личности // Социальная психология / Под ред. Е.С.Кузьмина, В.Е.Семенова. - Л.: ЛГУ, 1979. - С. 106 - 109.
10. Oppenheim A.N. Questionnaire. Design and attitude measurement. - Basic Books Inc., N.Y., 1966.
11. Roccasch M. Beliefs, attitudes and values. - San Francisco, 1988.

В статье анализируются механизмы формирования и особенности функционирования ценностных ориентаций личности.

Важными вехами в установлении системного аспекта исследования этого феномена считаются: теория аттитюда В.Томаса, Ф.Знаецкого, М.Рокича, теория установки Д.Н. Узнадзе, диспозиционная теория личности В.А.Ядова, концепция интегральной индивидуальности В.С.Мерлина, теория потребности мозга П.В. Симонова, системно-интегративной деятельности Б.Б. Коссова.

I. M. Goyan

ЦІННІСТЬ ЯК ДЕТЕРМІНАНТА МОРАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Завдання створення в педагогічному процесі умов, які сприяли б становленню моральної особистості є одним з центральних у реформі освітянської галузі. Певні деструкції в комплексі економічних, політичних, соціокультурних факторів зумовили негативні тенденції у формуванні морально-етичних основ особистості, які в свою чергу, стали болісно відчутними в освітянських колах.

Тому питання про детермінацію моральних проявів особистості має надзвичайно принципове значення, оскільки поняття цінностей моральної особистості трактується неоднозначно, а уявлення про моральну активність носять в основному описовий характер.

Отже, гуманістичне орієнтування духовно-ціннісного (аксіологічного) становлення особистості постає як актуальне завдання психолого-педагогічної науки і виховної практики.

Формування морально активної особистості завжди було однією з основних цілей виховного процесу. Оскільки в системі способів регуляції поведінки людей мораль набуває визначального значення як найбільш адекватний гідності людини спосіб регуляції, який зростає по мірі формування гуманістично спрямованої аксіологічної структури особистості. У зв'язку з цим, людство висуває перед носіями персодової моралі завдання трансформації пізнаних (ідеалізованих) уявлень індивіда про Мораль, Норми, Істину, Добро, Красу в багатопланове гармонійне поєднання, яке забезпечить людині як особистості її право на щастя, волю, розвиток і вияв всіх потенційних можливостей.

Проблематика цінності, як світу людського буття, турбує людину з моменту усвідомлення власної відокремленості і зв'язку з навколишнім світом. Ціннісні пріоритети, як феномени суспільної свідомості, мають для особистості свої філософські, естетичні і етичні значення, система яких дозволить інтерпретувати людину як цивілізовану, духовно збагачену та культурну особистість.

Оскільки моральна активність особистості як соціальної істоти проявляється в об'єктивному по відношенню до неї ціннісно-змістовому світі, де всі об'єкти цього світу (матеріальні чи ідеальні) мають для індивіда визначену об'єктивну значущість і дані йому як негати́вні так і позитивні цінності, то з'ясування моральних пріоритетів особистості можливе лише за умови врахування загально-філософських засад аксіології.

Не вдаючись в детальний аналіз еволюції ціннісних парадигм, зауважимо, що всі аксіопсихологічні теорії, так чи інакше намагались розв'язати 5 основних питань: що є цінністю; суб'єктивно-об'єктивний характер цінності; механізм засвоєння людиною цінностей; цінність як психологічний механізм впливу людини на світ і навпаки; перекося та деформація цінності. Загалом, ще з античних часів, філософські уявлення цінності можна розвести за двома паралелями. Перша подає цінності через призму життєвих потреб людини, де цінність має неперехідне значення в життєзабезпеченні. Друга паралель представляє цінність як взаємозумовлену сукупність найабстрактніших і найдосконаліших в аксіологічному відношенні явищ дійсності - Краси, Істини, Добра, Мудрості. "...Цінність - це проста, неемпірична властивість предмета... а тому вона не може бути зведена до інших властивостей, в тому числі й емпіричних, і сприймається лише в безпосередньому акті інтенції. Судження про цінність є систематичним судженням а р'югі" (1, с. 8). Розведені аксіологічні паралелі розкривають сутнісний зміст природи цінностей: "Світ є таким яким він є. Об'єктами світу можуть виступати як матеріальні системи, так і ідеалізовані уявлення про певний Абсолют, складові якого в аксіологічному відношенні мають своє естетичне, філософське і етичне значення. Отже, в загальному визначенні, цінність - це категорія, яка представляє собою взаємозумовлену сукупність значень Красивого, Розумного, Доброго, для людини, соціальної групи, класу, народу, суспільства на конкретному етапі суспільно-історичного розвитку. Поняття "цінність" відображає один із найсуттєвіших моментів практичної взаємодії людини з навколишнім середовищем та іншими людьми: спрямованість зрушення, розвитку конкретного адресата цінності під впливом відповідного носія цінності (2, с. 756). Цінність завжди об'єктивна. Предмет або явище стає для людини цінністю лише

тоді, коли набувають певної значущості для неї, а значить виключені у практичну діяльність. Якісна характеристика цінності розкривається по мірі наближення її до певного Абсолюту Краси, Доброти, Істини. Водночас якісна характеристика цінності визначає її кількісну характеристику. Дані характеристики можуть перебувати у подвійній залежності - від внутрішніх властивостей її носія та від потреб і прагнень суспільної людини, яка виступає адресатом цінності.

Провідним фактором розвитку цінностей, їхніх якісних змін і кількісного нагромадження є соціально-історична практика. Розуміння суб'єктивно-об'єктивного характеру цінностей важливе саме для подолання так званого волонтаризму в інтерпретації цінностей. Розвиток цінності досягає свого апогею лише за умов повної незалежності від соціально-історичних умов, поглядів і вподобань окремих груп людей. Отже, в процесі свого розвитку цінності втрачають свій безпосередній зв'язок з дійсністю і починають існувати у формі ідеалу і мети. Тому і аксіологічний рівень розвитку особистості надалі буде виступати саме рангом цінностей: ідеал до якого треба прагнути і мета - до якої треба спрямовувати своє буття.

Оскільки цінність - це об'єктивна значущість речей, явищ, ідей, обумовлена потребами й інтересами людини, яка може виявити себе тільки через сприйняття її суб'єктом як єдність естетичного, філософського і стичного значень об'єкта. Однак це не означає, що цінність повністю залежить від суб'єкта. "Суб'єкт - ще не міра вартості" (3, с. 24). Функціонально в ціннісному відношенні явища чи предмети будуть сприйматись суб'єктом як цінність тільки в силу їх об'єктивної можливості задоволення його потреб і інтересів. В такому випадку відбуватиметься трансформація цінності в ціннісну орієнтацію, яка можлива тільки за умови спільної діяльності емоційно-чуттєвої, раціоналістичної та вольової сфер психіки людини. Однією із суттєвих проблем аксіології є проблема функціонального значення цінності в свідомості морально активної особистості.

Тобто, які ж важливі функції приймає на себе цінність в суспільній та індивідуальній свідомостях. По-перше, це диференційна функція, як "цінність" можна наблизити до поняття "значущість", власне як та роль, яку предмет чи явище можуть відіграти в житті суспільства і

Особистість, яка займає активну життєву позицію, - це перш за все особистість морально активна. Тому, враховуючи попередній зміст нашого дослідження спробуємо визначити сутність і ціннісні детермінанти моральної активності особистості, позитивним завершенням якого буде уточнення самого поняття моральної активності і механізмів трансформції цінності в ціннісну орієнтацію.

Попередньо моральну активність можна розглядати як конструкт свідомості і волі, який спрямований на практичне виконання моральних еталонів суспільства. Поведінкова норма може тільки усвідомлюватись моральним суб'єктом, а не пізнаватись (в тому розумінні, що суб'єкт не здійснює ніяких спеціально пізнавальних операцій). Соціальна дійсність в даному випадку "засвоюється" зусиллями свідомості морального суб'єкта в її ціннісних вимірах. Усвідомлюючи те, що в даній ситуації морально вимагається, суб'єкт в акті волевиявлення прагне втілити морально необхідне в реальних предметних діях. І тільки тоді, коли волевиявлення обумовлене позитивною (моральною) мотивацією і високим рівнем усвідомлення дійсно морально правильного, можна говорити про так зване специфічне моральне діяння - моральну активність особистості. Отже, моральна активність є не що інше як діяльнісне буття свідомості і волі, яке спрямоване на реалізацію морально необхідного. В свою чергу, особистість, яка займає активну життєву позицію, яка підпорядкована ідеалам моральності - це перш за все особистість морально активна.

Генезис, структуру моральної активності людини можливо правильно зрозуміти тільки за умови нехтування при її дослідженні споглядального трактування людської свідомості і утвердження примату активності. "Свідомість, - це не тільки відображення, але й відношення людини до оточуючого" (4, с. 264). "У процесі відображення явищ зовнішнього світу відбувається і визначення її значення для індивіда і тим самим його відношення до них. Через це предмети і явища зовнішнього світу виступають не лише як об'єкти пізнання, але й як рушії поведінки, як її спонуки" (5, с. 244).

Оскільки структура моральної активності особистості формується і будується на основі свідомого, осмисленого відображення зовнішньої дійсності, то і волевиявлення необхідно розглядати як інтенсивно

окремої людини з точки зору їхніх потреб, інтересів, цілей. По-друге, інтегральна функція, як визначення спільного, такого, що об'єднує окремі явища. Спільним для таких понять як Добро, Справедливість, Честь, Гуманність, Справедливість, Обов'язок може виступити така регулятивна форма як Мораль. По-третє, систематизуюча функція, як координування окремих явищ у детермінаційній системі. Так зокрема, естетичного, аналітичного, і етико-діяльнісного компоненти у певних співвідношеннях можуть визначати межі сфери індивідуальної свідомості. По-четверте, смисловизначальна функція, як відповідний механізм орієнтування щодо встановлення причинно-наслідкових зв'язків. По-п'яте, цілевизначальна функція, як співвіднесення з ідеальним, абсолютним. По-шосте, комунікативна функція, як забезпечення спільної комунікативної основи у спілкуванні різноманітних соціокультурних формацій та ін.

Своєрідний підсумок природи, змісту, характеру цінності був би загалом не точним без визначення ще одного важливого моменту як існування механізму деформації цінностей. Останній найтіснішим чином зв'язаний із відносністю цінностей, їх динамічністю. Оскільки цінність є усвідомлене відношення суб'єкта до об'єкта або до іншого суб'єкта, то предмети чи явища, які сприймає суб'єкт будуть пізнаними ним як цінність саме тому, що містять у собі об'єктивну можливість задовільняти його потреби і інтереси. Домінування у свідомості суб'єкта визначального значення матеріальних цінностей може спричинити порушення рівноваги ціннісних пріоритетів. Розвиток духовності, як світу вищих людських абсолютів і смислів буде призупинений, верх якому візьмуть меркантильні, корпоративні інтереси. А звідси: мстою освітньо-виховного процесу на сучасному етапі має стати розвиток духовності, її розкриття в людині, введення людини в світ дійсних пріоритетів ціннісного світобачення українського народу, виховання індивідуальності, як такої, формування моральної активності.

Проведений аналіз природи, змісту цінності відповідно обумовлює необхідність подальшого розгляду проблеми аксіологічного розвитку особистості, аналізу принципів формування особистості з високими гуманістично спрямованими ціннісними детермінантами, яка здатна успішно протистояти "срібнолюбним" (Г. Сковорода) спокусам.

обумовлену мотивацію яка має необхідну для предметного втілення міру активності. "Чи проявляє людина наполегливість заради загальної справи чи заради своїх корисних інтересів, залежить від характеру мотивів. Тому було б невірним розглядати вольові якості у відриві від моральної їх основи" (6, с. 181).

Будь-яка спроба розгорнутої інтерпретації ціннісних детермінант моральної активності особистості ставить перед необхідністю виявлення того, що саме є проявом моральної активності. Дійсно, "морально активний" означає здійснюючий акти моральності, або здійснюючий моральні дії ("акт" означає "дію"). Таким чином, поняття "моральна активність" можна розглядати як синонім поняття "моральна діяльність". "Діяльність - це процес, за допомогою якого реалізується те чи інше ставлення людини до навколишнього світу, - до інших людей, до завдань, котрі ставить перед нею життя" (7, с. 256-257). О. М. Леонтьєв, визначаючи діяльність теж вказував на суттєву ознаку цієї категорії, на ставлення особистості: "Ми називаємо діяльністю не всякий процес. Цим терміном ми позначаємо тільки ті процеси, котрі здійснюючі те чи інше ставлення людини до світу, відповідають особливій потребі, що стосується цих ставлень".

Ми бачимо, згадані вище ознаки саме притаманні моральній активності, яка і проявляється в оволодінні індивідом суспільними моральними нормами, як своєрідний процес вироблення певних індивідуальних правил, норм, принципів етичного плану, що виступають у формі вчинку. Отже, як вважає М. Й. Боришевський "моральну активність, з огляду на її усвідомленість, цілеспрямованість та вираженість в ній ціннісного ставлення особистості до світу, цілком правомірно можна розглядати як специфічну моральну діяльність" (8, с. 102).

Традиційно в ролі детермінант моральної активності особистості виступали окремі компоненти її структури - цінності, цілі, ідеали, образ "Я", рівень домагань, самооцінка. Хоча способу, який би дозволяв характеризувати сукупність цих компонентів як систему, знайдено не було.

При розгляді ж психологічних передумов активності людини на життєвому шляху, в тому числі і активності моральної, особливого значення набувають цінності, які в процесі засвоєння складаються у відпо-

відну систему саморегуляції особистості, які надалі і визначають специфічність форм її моральної активності. Розгляд цінностей у вигляді відповідним чином організованої сукупності як системи, яка детермінує моральну активність особистості, - завдання досить нове для психології, яке вимагає спеціальних рішень.

"Цінності людини зв'язуються в єдину систему, володарем якої виступає особистість як соціальне новоутворення людини, де головне місце займають цінності самої особистості і перетворені й прийняті особистістю цінності суспільства" (9, с. 72).

Одну із спроб класифікації цінностей українського народу здійснив О. Вишневецький, сформулювавши "Кодекс цінностей", що складається з п'яти груп (рівнів) цілісних значень: 1) абсолютні, вічні, Гідність, Краса, Мудрість, Справедливість і ін.; 2) національні (патріотизм, почуття національної гідності тощо); 3) громадянські; 4) сімейні; 5) цінності особистого життя (10, с. 12). У відповідності з цим, ціннісна система повинна мати свою специфічну організацію, сутність якої розкриває С. Ф. Анісімов. "Якщо всі відомі цінності розподілити за ступенем їх значущості для людини, її існування і прогресивного розвитку, то одержимо класифікацію у вигляді своєрідної класифікації цінностей, підпорядкованої принципу субординації, де кожна цінність стосовно тієї, котра стоїть вище від неї відіграє роль засобу, чи умови, чи наслідку, який впливає з неї" (11, с. 22). Звідси можливий поділ цінностей на абсолютні (вічні) цінності, з одного боку, і тимчасові ситуативні, які є своєрідними засобами проміжних цілей діяльності, з другого. Пріоритетність цінностей морально активної особистості повинна в першу чергу враховувати форми життя та діяльності людини: суспільно-політичну сферу, мораль, релігію, правові відносини, мистецтво тощо. Кожний з пріоритетів ціннісної системи повинен поєднувати в собі модифікацію вищих людських абсолютів і смислів і так звану індивідуальну особистісну цінність (самоцінність).

Таким чином, засвоюючи вищі людські цінності, особистість може свідомо приймати рішення щодо морально-ціннісної регуляції своєї поведінки - проявляти моральну активність.

КОМУНІКАТИВНА ХАРАКТЕРИСТИКА НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ВУЗІ

Навчання у вузі розглядається як двоєдина діяльність педагога й студента, яка має системний характер, предметом аналізу є взаємодія між тим, хто навчає і тим, хто вчиться. Складна сукупність взаємодій і зв'язів викладача й студентів опосередковується через систему засобів і методів організаційних форм навчання. Тобто, процес навчання – це комплекс взаємопов'язаних компонентів, об'єднаних спільною метою функціонування і єдністю управління [5, с. 10]. Отже, вивчати комунікативні характеристики навчання у вузі слід на основі системного аналізу взаємодії викладача і студента в діалектичній єдності. Опираючись на дослідження В.І. Ісаєва, І.А. Сиченкіної [5, с. 43], процес навчання будемо розуміти і як окремих випадок спілкування, як особливим чином організоване спілкування, в процесі якого відбувається управління пізнанням, засвоєнням суспільно-історичного досвіду, відтворення і засвоєння всіх видів діяльності.

Комунікативні характеристики навчальної діяльності включають в себе і особливості міжособистісного спілкування у студентській групі. Так, на ефективність діяльності (в даному випадку навчальної) будуть впливати соціально-психологічний клімат у студентській групі, рівень потреби у спілкуванні, притаманний групі стиль спілкування, можливість задоволення пізнавальних та комунікативних потреб в умовах академгрупи. Дослідження ряду авторів [1, 6, 9] показали залежність між задоволеністю міжособистісними відносинами у групі та ефективністю діяльності як цілої групи, так і кожного її члена зокрема.

Тобто, вивчаючи комунікативні характеристики навчальної діяльності у вузі, слід виокремити два напрямки (або сфери) аналізу: педагогічне спілкування як цілеспрямована взаємодія між педагогом і студентами та міжособистісне спілкування серед студентів як створення сприятливого мікроклімату для ефективної навчальної діяльності.

Спілкування в педагогічній діяльності виступає як специфічна форма взаємодії людини з іншими людьми на основі суб'єкт-суб'єкт-

1. Культурологія. XX век. Антологія. Антологія или философское исследование природы ценностей. - М., 1996. - 174 с.
2. Філософський словник / За ред. В.І. Шинкарука. - 2 вид., перероб. і доп. - К.: Гол. ред. УРЕ, 1986. - 800 с.
3. Кульчицький О. Основи філософії і філософічних наук. - Мюнхен-Львів, 1995. - 164 с.
4. Рубинштейн С. Л. Проблемы общей психологии. - М., 1973. - 328 с.
5. Рубинштейн С. Л. Бытие и сознание. - М., 1957. - 328 с.
6. Селиванов В.И. Труд и волевые качества личности // Личность и труд. - М., 1965.
7. Леонтьев А. Н. Проблемы развития психики. - М., АПН РСФСР, 1959. - 493 с.
8. Боришевський М.Й. До питання про моральну діяльність у контексті особистісного становлення // Українська психологія: сучасний потенціал. Матеріали Четвертих Костюківських читань. - В 3-х томах. - К.: Вид-во ДОК-К, 1996. - Т.1 - 431с.
9. Бех І. Д., Павелків Р. В. Ціннісна система як критерій особистісного виміру // Українська психологія: сучасний потенціал. Матеріали Четвертих Костюківських читань. - В 3-х томах. - К.: Вид-во ДОК-К, 1996. - Т.1 - 431 с.
10. Вишневецький О. На тернистому шляху до себе // Рідна школа. - 1995. - № 5. - С.12-13.
11. Анисімов С.Ф. Ценности реальные и мнимые. - М., 1970.

The article is devoted to the problem of formation a morally active personality as one of the purposes of educational process, as in system of the people behavior regulation methods morals acquire important significance as the most adequate in human dignity regulation, which increases in the process of formation a humanist related axiological personality structure.

Including the nature and sense of value the analysis is in reference to the problem of axiological personality development.